1) Etika haqqında qısa məlumat verin .Sosial iş sahəsində etikanən rolu və mahiyyətindən bəhs edin .

Etika — insan davranışlarını düzgün və yanlış olaraq müəyyən edən fəlsəfi sahədir. Yunanca “ethos” (vərdiş, davranış qaydası) sözündən yaranıb. Etika, insanların necə yaşamalı və davranmalı olduğunu araşdırır, əxlaqi prinsipləri və dəyərləri tədqiq edir.

Bu elm ilk dəfə Aristotel tərəfindən sistemləşdirilmiş və o, “Nikomaxın etikası”, “Evdem etikası” kimi əsərlər yazmışdır. Romalı filosof Siseron isə “etika” anlayışını latınca “moralitas” (əxlaq) sözü ilə ifadə etmişdir.

Etika fəlsəfə, psixologiya, tarix, pedaqogika və digər sahələrlə sıx əlaqəlidir. Onun əsas məqsədi cəmiyyət və fərdlər üçün əxlaqi dəyərləri və davranış qaydalarını müəyyən etməkdir.

2) Sosial işdə etikanın predmeti haqqında nəzəri fikirləri şərh edin.Sosial iş təcrübəsində etikadan fərqləndirilən 2 qrup problem haqqında məlumat verin.

Etika – əxlaqı öyrənən fəlsəfi elmdir və fəlsəfənin ən qədim sahələrindən biridir. Yunanca "ethos" (adət) sözündən yaranıb və ilk dəfə Aristotel tərəfindən “etika” adlandırılıb. Etika cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini və əxlaqi prinsiplərini nəzəri və praktiki səviyyədə araşdırır.

Sosial işdə etikaya “praktik fəlsəfə” də deyilir, çünki o, insana mənəvi məsələlərin həllində kömək edir. Etika iki əsas sahəyə bölünür:

1. **Normativ etika** – insanın necə davranmalı olduğunu müəyyən edir.
2. **Nəzəri etika** – əxlaqın mənşəyi və mahiyyətini araşdırır.

Etikanın əsas vəzifəsi cəmiyyətdə əxlaqın rolunu, əxlaqi şüurun və dəyərlərin formalaşmasını öyrənməkdir. O, həmçinin etik kateqoriyalar, əxlaqi münasibətlər və insanın mənəvi inkişafını araşdırır. Müasir etikada müxtəlif yanaşmalar mövcuddur:

- **Naturalizm** – əxlaqi prinsiplərin elmi əsaslandırılmasını müdafiə edir.
- **İntuitivizm** – əxlaqın unikal olduğunu və elmi metodlarla dərk edilə bilməyəcəyini düşünür.
- **Neopozitivizm** – əxlaqı tamamilə subyektiv hesab edir.

Əxlaq cəmiyyətin sosial hadisəsi olduğu üçün tarixi inkişafın bir hissəsidir və müxtəlif mədəniyyətlərdə fərqli formalarda mövcud olmuşdur.

3)Etikanın tədqiqat obyekti haqqında izah verin.Əxlaq nəzəriyyəsi olan "Etika"nın kateqoriyalarının münasibətini təhlil edin.

Etika – əxlaqı öyrənən fəlsəfi elmdir. Xeyir, şər, ədalət, borc kimi anlayışları araşdırır, insan münasibətləri və mənəvi dəyərləri tədqiq edir. Lakin etika yeni əxlaq qaydaları

yaratmır, sadəcə onların mənbəyini və mənşəyini öyrənir. **Aristotel** etika anlayışını elmə gətirən ilk filosof olmuş və "Nikomaxın etikası" kimi əsərlər yazmışdır.

Əxlaq – insan münasibətlərini nizama salan, davranışları tənzimləyən dəyərlər sistemidir. Hər bir cəmiyyətin özünəməxsus əxlaq qaydaları mövcuddur və zamanla bu qaydalar inkişaf edir. **Peşə etikası, ailə-məişət etikası** kimi sahələr də bu sistemə daxildir.

Əxlaqın əsas xüsusiyyətləri:

- Cəmiyyətə görə dəyişə bilər.
- İnsan vicdanı tərəfindən idarə olunur.
- Davranış və inancları müəyyən edən dəyərlər sistemidir.
- Hərəkətlər həmişə "xeyir-şər", "ədalət-ədalətsizlik" baxımından qiymətləndirilir.

Əxlaq insan şüuru ilə doğulmur, zamanla formalaşır və öyrənilir. O, ictimai münasibətlərin mühüm hissəsidir və **etika** tərəfindən araşdırılır.

4)Etikanın əsas funksiyalarını vurğulayın və onların hər birinin izahını verin.
Əxlaqın Əsas Funksiyaları və Etikanın Formalaşması

Əxlaqın funksiyaları:

1. **Qiymətləndirici** – Yaxşı və pisin seçilməsini təmin edir, əxlaqi qiymətləndirmə universal xarakter daşıyır.
2. **İdraki** – Sosial gerçəkliyi əks etdirir, insanın əxlaqi dəyərləri dərk etməsinə kömək edir.
3. **Dünyagörüşü** – Cəmiyyətin və fərdin davranışına yol göstərən dəyərləri formalaşdırır.
4. **Tərbiyəvi** – Şəxsiyyətin mənəvi inkişafını təmin edir, əxlaqi tərbiyənin əsasını təşkil edir.
5. **Tənzimləyici** – İnsan davranışlarını nizama salır, lakin tək tənzimləyici deyil (din, hüquq, siyasət və incəsənət də bu funksiyanı yerinə yetirir).

Əxlaqi Şüur və İctimai Şüurun Forması
Əxlaq ictimai şüurun qədim formalarından biridir və aşağıdakı 7 əsas forması vardır:

- Siyasət
- Hüquq
- Elm

- Fəlsəfə
- Din
- İncəsənət
- Əxlaq

Əxlaq digər ictimai şüur formaları ilə sıx əlaqədədir. Siyasət, hüquq, elm, incəsənət və dinlə əxlaq arasında müxtəlif maraqlı münasibətlər mövcuddur.

Etikanın Formalaşması
Etika b.e.ə. I minilliyin ortalarında **Qədim Yunanıstan, Hindistan və Çində** inkişaf etməyə başlamışdır. **Aristotel** etika anlayışını elmi sistemə salaraq "Nikomaxov etikası" və "Böyük etika" kimi əsərlərində insan xarakterinin mərdlik, səxavət, nəciblik və digər mənəvi keyfiyyətlərini tədqiq etmişdir. **Platon, Sokrat** kimi filosoflar da etik problemlərlə məşğul olmuşlar.

Etika müstəqil elm kimi XVIII əsrdə formalaşmışdır və insan mənəviyyatını öyrənən **psixologiya, pedaqogika, sosiologiya və tarix** kimi elmlərlə sıx əlaqədədir. Yunanca **"ethos"** sözündən yaranan **etika**, əxlaq və ənənə mənalarını ifadə edir.

5)Dünya mifoloji fəlsəfi fikir tarixi və insanın mənəvi həyatı ilə bağlı fikirləri nümunələr əsasında izah edin.

Azərbaycanın Etik Fikri və Mədəni İrsi

Zərdüştilik və "Avesta"
Dünya mifoloji və fəlsəfi fikir tarixi insanın mənəvi dünyasını əks etdirən zəngin nümunələrlə doludur. Bu nümunələrdən biri **"Avesta"**dır. Zərdüştilik dini-fəlsəfi doktrina olmaqla yanaşı, etik ideyalarla da zəngindir. Bu inanca görə, kainat **işıq və zülmətin mübarizəsi** üzərində qurulmuşdur. Şəxsiyyətin kamilliyi isə üç amilin vəhdəti ilə müəyyən edilir:

1. **Xeyirxah niyyət**
2. **Xeyirxah söz və fikir**
3. **Xeyirxah əməl**

Azərbaycanın Etik Mədəniyyəti
Azərbaycan qədim və zəngin mədəniyyətə malik ölkədir. Tarixən burada **ibtidai insan məskənləri, qaya təsvirləri, şəhər xarabalıqları, gil qablar və bəzək əşyaları** tapılmışdır. Maddi mədəniyyətlə yanaşı, Azərbaycan həm də **mənəvi mədəniyyət** abidələri ilə zəngindir.

Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı və Etik Dəyərlər
Xalq ədəbiyyatında **etik dəyərlər** əsas yer tutur. **Nağıllar, dastanlar və xalq mahnıları** vasitəsilə zülmə nifrət, ədalətə və xoşbəxtliyə çağırış ifadə olunur.

- **"Kitabi-Dədə Qorqud"** dastanında ağsaqqala və qadına hörmət kimi etik dəyərlər aydın şəkildə təsvir edilmişdir.
- Azərbaycan xalq nağılları etik fikirlərin daşıyıcısıdır. Həm realist, həm də romantik üslublu nağıllarda **xeyir və şər, dostluq, ədalət, sədaqət və əməksevərlik** kimi mövzular işlənmişdir.
- **"Qazanılmış manat"** nağılında insan əməyinin dəyəri və ailə tərbiyəsinin əhəmiyyəti vurğulanır.

Nəsirəddin Tusi və Etik Fikir
Azərbaycanın etik fikir tarixində **Nəsirəddin Tusi** xüsusi yer tutur. O, yalnız fəlsəfi və elmi əsərləri ilə deyil, etikaya dair yazıları ilə də tanınır. **"Əxlaqi-Nasiri"** əsərində əxlaq qaydalarına dair mühüm fikirlər söyləmişdir:

- "Çox danışmamalı, başqasının sözünü kəsməməli."
- "Böyüklərlə danışarkən kinayə işlətməməli, nə bərkdən, nə də çox yavaşdan danışmamalıdır."

Ədəbi İrsdə Etikanın Rolu
Azərbaycan ədəbiyyatı etik fikrin formalaşmasında böyük rol oynamışdır. XIX-XX əsrlər **Azərbaycan etik düşüncəsi** üçün mühüm dövr olmuş və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin mənəvi tərbiyəsinə təsir etmişdir. **Səməd Vurğun** kimi ədiblər əsərlərində etik fikirlərə geniş yer ayırmışlar.

Azərbaycanın etik mədəniyyəti dərin tarixi köklərə malikdir və bu ənənə xalqın **şifahi və yazılı irsində** öz əksini tapmışdır.

6) Etik və əxlaq arasındakı fərqin izahını verin. Etikanın əsas alt sahələrindən bəhs edin.
Etika və Əxlaq: Fərqlər və Əlaqələr

"Etika" və "əxlaq" anlayışları çox vaxt bir-birinin yerinə istifadə edilsə də, bəzi fəlsəfi cərəyanlar bu anlayışları fərqləndirir. **Əxlaq** daha çox fərdi inanc sistemləri və şəxsi davranış qaydalarına aid edilir. **Etika** isə bu qaydaları araşdıran və onların ümumi prinsiplərini nəzərdən keçirən nəzəri bir sahədir.

Əxlaq və Etikanın Əsas Fərqləri

1. **Nəzəri və Praktik Yanaşma**
    - **Əxlaq fəlsəfəsi** daha çox nəzəri suallar üzərində dayanır.

- **Etika** isə bu nəzəriyyələri real həyat situasiyalarına tətbiq edir.

2. **Dərinlik və Məlumat**
    - **Əxlaq fəlsəfəsi** abstrakt və geniş suallar araşdırır. Məsələn:
        - “Niyə yaxşı olmalıyıq?”
        - “Əxlaq mütləq, yoxsa nisbi bir dəyərdir?”
    - **Etika** isə konkret vəziyyətlərdə düzgün və ya yanlış davranışları müəyyənləşdirir.
3. **Sosial Tətbiq**
    - **Etika**, cəmiyyətdə **normallaşdırıcı rol** oynayaraq, ədalət və harmoniya yaratmağı hədəfləyir.
    - **Əxlaq fəlsəfəsi**, etik qaydaların **əsaslandırılması** və onların mənşəyi ilə maraqlanır.

Əxlaq əsasən fərdi düşüncə və dəyərlərin təməlini araşdırır, etika isə bu dəyərlərin praktik qaydalar şəklində gündəlik həyatda tətbiqinə yönəlir. Hər iki sahə insanları daha mənalı və dəyərlərə uyğun həyat sürməyə təşviq edir və cəmiyyətdə daha ədalətli münasibətlərin formalaşmasına kömək edir.

Etikanın Əsas Alt Sahələri

1. **Normativ etika** – İnsanların necə davranmalı olduğu barədə norma və qaydalar təklif edir.
2. **Metaetika** – Əxlaqi dəyərlərin mənşəyini və əxlaqi ifadələrin məzmununu araşdırır.
3. **Tətbiqi etika** – Etik prinsipləri konkret sahələrə tətbiq edir. Məsələn:
    - **Bioetika** (tibb və biotexnologiya sahəsində etik problemlər)
    - **İş etikası** (işgüzar münasibətlər və peşə etikası)
    - **Ətraf mühit etikası** (ekoloji dəyərlərin qorunması)

Nəticə

Etika insan davranışının praktik aspektləri ilə maraqlanır və **cəmiyyət üçün daha ədalətli və etik davranış qaydaları** müəyyən etməyə çalışır. Əxlaq isə fərdi mənəvi prinsipləri formalaşdırır və onların əsaslarını araşdırır.

7) Mənəvi inkişaf nədir? İnsanlar əxlaqı necə inkişaf etdirirlər? Bu sullar haqqında ətrafklı məlumat verin.

Kolberqin Əxlaqi İnkişaf Nəzəriyyəsi

Kolberqin nəzəriyyəsi uşaqların əxlaqi düşüncəsinin inkişafına yönəlmişdir. O, əxlaqi inkişafın **altı mərhələdə** baş verdiyini və əsas məqsədinin **ədaləti qorumaq və tapmaq** olduğunu bildirirdi.

Kolberq və Piaje Nəzəriyyələrinin Fərqi

- **Piaje** əxlaqi inkişafı **iki mərhələli** proses kimi təsvir edirdi.
- **Kolberq** isə əxlaqın **həyat boyu inkişaf edən** bir proses olduğunu irəli sürdü.

Kolberqin Metodu: "Haynz Dilemması"

Haynz adlı bir şəxs, həyat yoldaşını xilas etmək üçün bahalı dərmanı ala bilmir və onu oğurlayır. **Sual:** *"Bu hərəkət doğru idimi?"* Kolberq qərarın doğru və ya yanlış olmasından çox, **insanların qərarlarını necə əsaslandırdıqları ilə** maraqlanırdı.

Kolberqin Əxlaqi İnkişaf Mərhələləri

O, əxlaqi inkişafı **üç əsas səviyyədə altı mərhələyə** bölmüşdür:

1. **Prekonvensional səviyyə**
    - Cəza və mükafata əsaslanan düşüncə
    - Şəxsi maraqların nəzərə alınması
2. **Konvensional səviyyə**
    - Sosial gözləntilərə uyğun davranış
    - Qanun və qaydalara əsaslanan əxlaq
3. **Postkonvensional səviyyə**
    - Sosial müqavilə və hüquqlar prinsipi
    - Universal əxlaqi prinsiplər

Piaje kimi, Kolberq də hesab edirdi ki, **hər kəs əxlaqi inkişafın ən yüksək səviyyəsinə çata bilmir**.

Nəticə

Kolberqin nəzəriyyəsi əxlaqi inkişafın **dinamik və öyrənilə bilən bir proses olduğunu** göstərir və psixologiya ilə təhsildə mühüm yer tutur.

8) Davranış sisteminin əxlaq anlayışına yanaşmasından bəhs edin. "Əxlaq" və "Mənəviyyat" anlayışlarının əsas fərqini açıqlayın.
Davranışçı Yanaşma və Əxlaq

Davranışçı yanaşmaya görə insan davranışları öyrənilir və formalaşır. **"Doğru" davranış** başqaları tərəfindən bəyənilir və mükafatlandırılır, **"səhv" davranış** isə cəzalandırılır. Əxlaqi davranışlar da **şərti öyrənmə yolu ilə əldə edilir**.

Əxlaq və Mənəviyyat

Əxlaq və mənəviyyat anlayışları tez-tez eyni mənada işlədilsə də, fərqli məqamlar var:

- **Əxlaq** – cəmiyyətin qəbul etdiyi norma və davranış qaydalarıdır.
- **Mənəviyyat** – insanın daxili inancları və vicdanıdır.

Əxlaq **sosial qrupların** (dini, milli, sosial) qaydalarına əsaslanır və **cəmiyyətin hörmətini və mükafatlarını** qazanmaq üçün formalaşır. Mənəviyyat isə **daxili idarəetmə sistemidir** və xarici təsirlərdən asılı deyil.

Müasir Əxlaq Prinsipləri

- İnsan azaddır, amma başqalarına zərər verməməlidir.
- Başqalarına kömək etmək istəyəndə əvvəlcə onların buna ehtiyacı olub-olmadığını öyrənmək lazımdır.
- Hər kəsin öz əxlaqı var, lakin **bütün cəmiyyətləri birləşdirən ümumi qaydalar mövcuddur**:
    - Başqasının əlinə, həyatına, azadlığına və əmlakına toxunmamaq.

Əxlaq **daha rəsmi və sosial qaydalarla bağlıdır**, mənəviyyat isə **şəxsi düşüncələrə və daxili dəyərlərə əsaslanır**.

9) İdrak inkişafı konsepsiyasının əxlaq anlayışına yaxınlaşmasında idraki inkişaf və sosial təcrübənin əhəmiyyətini izah edin. Jean Piagetin idrak inkişafına dair irəli sürdüyü fikirlərin izahını verin.

Fərdi şəxslərin mənəvi inkişafı ilə idrak inkişafı bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Jean Piaget, əxlaqi inkişafın idrak inkişafına paralel olduğunu irəli sürüb. O, əxlaqın inkişafını iki əsas hadisə ilə əlaqələndirib: **qarşılıqlılıq** və **muxtariyyət**. Piagetə görə, əxlaq başqaları ilə əlaqədə formalaşır və muxtariyyət, yəni özünüdərk etmək, başqaları ilə ünsiyyət nəticəsində əldə edilir.

Piaget'in nəzəriyyəsində **"muxtar əxlaqi mərhələ"** 9-10 yaşlarında yaranır. Bu mərhələdə uşaqlar qaydaların insanlar tərəfindən yaradıldığını və dəyişdirilə biləcəyini başa düşürlər. Bundan əlavə, uşaqlar artıq davranışın sadə keyfiyyətlərinə əsaslanmaq yerinə, hadisələrin arxasında duran niyyətlərə diqqət yetirirlər.

10))Lawrence Kohlberg'in Mənəvi İnkişaf Nəzəriyyəsi, Psixoanalitik nəzəriyyələri və

Davranış Nəzəriyyəsinin əxlaq anlayışına yanaşmalarını müqayisəli təhlil edin.

Lawrence Kohlberg əxlaqi inkişafı üç əsas səviyyə və altı mərhələdən ibarət bir proses kimi izah edir. Onun nəzəriyyəsinə görə, insanların əxlaqi mülahizələri zamanla daha mürəkkəbləşir və inkişaf edir. İlk mərhələlərdə insanlar qaydalara və cəmiyyətin təsirinə görə davranır, sonrakı mərhələlərdə isə daha müstəqil və şəxsiyyətə əsaslanan qərarlar qəbul edilir. Kohlberg, əxlaqi inkişafın **idraki** amillərlə əlaqəli olduğunu vurğulayır və Piagetin yanaşmasını genişləndirərək uşaqlar və böyüklərlə əxlaqi dilemmlar üzərində araşdırmalar aparıb. Məsələn, Kohlberg iştirakçılara əxlaqi dilemmlar təqdim edərək onların qərarlarının səbəblərini soruşur. Piagetdən fərqli olaraq, Kohlberg uşaqları yalnız oyunla deyil, real həyatda qarşılaşdıqları əxlaqi dilemmlər üzərində müşahidə edib.

Sigmund Freud isə əxlaqi inkişafı psixoanalitik nəzəriyyə ilə izah edir. Onun nəzəriyyəsinə görə, şəxsiyyətin əsas quruluşları olan **id, ego** və **superego** insanın əxlaqi inkişafını müəyyən edir. Freud, əxlaqı və vicdanı **superego** ilə əlaqələndirir, bu da şəxsiyyətin daha yüksək, əxlaqi tərəfini təmsil edir. Freudun fikrincə, şəxsiyyətin inkişafı ilk 5 ildə tamamlanır və **superego** bu dövrdə formalaşır, insanın vicdanını təşkil edir.

Davranışçı yanaşma isə əxlaqi inkişafı şərti öyrənmə yolu ilə izah edir. Bu yanaşmaya görə, insanlar öz davranışlarını öyrənirlər və bu davranışlar başqaları tərəfindən müsbət şəkildə qiymətləndirilirsə, onlar "doğru", əgər cəzalandırılarsa, "səhv" olaraq qiymətləndirilir. Beləliklə, insanlar cəmiyyətin təzyiqi ilə düzgün davranışları öyrənirlər və mənəvi inkişaf başqaları tərəfindən qəbul edilən və təşviq edilən davranışları təkrarlamaqla formalaşır.

11) Sosial İş Etikasının Tarixi İnkişafından bəhs edin. Hər mərhələnin ayrı ayrılıqda izahını verin.

1.Mənəvi dövr(Əxlaq dövrü) 19-cu əsrin sonu və 20-ci əsrin əvvəllərində inkişaf etməyə başladı. Bu dövrdə müştərinin etikası əsasən peşə etikası və ya praktikantlarla əlaqəli idi. Bununla birlikdə, Hesablaşma Evi hərəkatının yüksəlməsi və sosial problemlərin müxtəlifliyini görməsi ilə sosial işçilərin məqsədi və dəyər istiqamətləri dəyişdi və dəyər ölçülü tətbiqetmə qəbul edildi
2.Dəyərlər dövründə; 1960-cı illərdə və 1970-ci illərin əvvəllərində sosial işçilərin sosial ədalət, sosial islahatlar və vətəndaş hüquqları məsələlərinə diqqət çəkən maraq göstərməyə başladıqlarını görürük.
3.Etik nəzəriyyələrin formalaşması və etik qərar qəbul etmə müddəti: 1980-ci illərin əvvəllərindən bəri bir çox peşə ilə yanaşı - tibb bacısı, tibb, jurnalistika, mühəndislik, stomatologiya, hüquq, psixologiya, konsaltinq və ticarət - etik mövzusunda sosial iş ədəbiyyatı da əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməyə başladı. Etik Standartların Yetkinləşməsi və Risk İdarəetməsi problrmlərinin həlli ön plana çəkildi.

4.1960-cı illərdə 14 maddədən ibarət olan etik prinsiplər 1979-cu ildə 80- ə çatdı və zaman keçdikcə bu qaydaların yenidən nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac duyuldu. 1993-cü ildə, NASW(Amerika Birləşmiş Ştatlarının Milli Sosial İşçilər Assosasiyasının) Delegate iclasında tamamilə yeni etik qaydalara ehtiyac olduğu anlandı və o zaman qurulan bir komissiya, etik qaydaların bütün ölçülərini yenidən yazdı və bu qaydalar bütün dünyada sosial iş təcrübələrində geniş yayılmış oldu (Duyan, 2010).
5. Rəqəmsal dövr Sosial iş etikasının son və ən son təkamül mərhələsi 2000-ci illərə uyğun rəqəmsal dövrdür. Reamer bu dövrü rəqəmsal adlandırır, çünki xidmət müştərilərə texnologiya vasitələri ilə uzaqdan çatdırılır.

12) Etik və dəyərlər arasındakı əsas fərqləri vurğulayın. Bu fərqlərin baş verdiyi məqamlardan bəs edin.

Etik dövr ərzində davamlı şəkildə tətbiq olunarkən və bütün insanlar üçün eyni qalır. Dəyərlər fərdi yanaşma tərzinə malikdir, yəni insandan insana dəyişir, lakin sabit, nisbi dəyişməz olaraq qalır, lakin əhəmiyyətli bir emosional hadisə səbəbiylə zamanla dəyişdirilə bilər.

1. Əxlaq, əxlaqla əlaqəli suallara cavab verən davranış qaydalarına istinad edir. Dəyər, daha vacib olanın mühakimə olunmasında onlara kömək edən prinsiplər və ideallar kimi müəyyən edilir.
2. Etik əxlaqi prinsiplər sistemidir. Düşüncəmizin stimulları olan dəyərlərdən fərqli olaraq.
3. Dəyərlər ruhun emosional vəziyyətinə güclü təsir göstərir. Bu səbəbdən bir motivator rolunu oynayır. Digər tərəfdən, etik müəyyən bir hərəkət yolunu izləməyə məcbur edir.
4. Etik qaydalar tutarlıdır, dəyərlər fərqli insanlar üçün fərqlidir, yəni bir insan üçün vacib olan başqa bir insan üçün əhəmiyyətli olmaya bilər.
5. Dəyərlər həyatımızda nə etmək və ya nəyə nail olmaq istədiyimizi izah edir, etik vəziyyət isə verilmiş vəziyyətdə əxlaqi cəhətdən düzgün və ya səhv olanı müəyyənləşdirməyimizə kömək edir.
6. Etika seçimlərimizin nə dərəcədə doğru və ya səhv olduğunu müəyyənləşdirir. Həyat üçün prioritetlərimizi təyin edən dəyərlərdən fərqli olaraq.

13) Etikada etika kodları, prinnsiplər qaydalar, standart, etiket və etik sosial normaların xüsusiyyətləri və məqsədlərini açıqlayın.

Etika Kodları: Etika kodları müəyyən bir qrup və ya ölkədə insanların necə davranmalı olduğunu göstərən yazılı qaydalardır. Schwartzın araşdırmalarına görə, etika kodları işçilərin davranışlarını müxtəlif yollarla təsir edir. O, etika kodları ilə bağlı səkkiz metafora təyin etmiş və bunların işçilərin davranışlarını necə istiqamətləndirdiyini göstərmişdir.

Prinsip: Prinsiplər, hərəkətləri istiqamətləndirən əsas düşüncələrdir. Rokeacha görə, prinsiplər, fərdi və ya sosial üstünlükləri təyin edən, ziddiyyətli və ya zidd inanclara əsaslanan davranış nümunələridir. Prinsiplər etik hədəflərə çatmaq üçün istifadə olunan taktikalardır. Ədalət prinsipidir, mücərrəd və birmənalı olmaya bilər, amma qəbul edilmiş tələb kimi hər kəsin razı olduğu bir anlayışdır.

Qayda: Qaydalar, prinsiplərə uyğun hərəkət yollarıdır. Yazılı qaydalar, qanunlar və ya cəmiyyət daxilində sərt sərhədlərlə təyin olunan normalardır və bu qaydalar insanlardan asılı olmadan tətbiq olunur. Qaydalar, insanın davranışlarını doğru və ya səhv olaraq qiymətləndirmək üçün nəzərdə tutulmuş formalar və normalardır. Beş başlıqda qruplaşdırıla bilər: əlaqəli qaydalar, konstruktiv qaydalar, qoruyucu qaydalar, şəxsi qaydalar və etik qaydalar.

Standart: Standartlar, gözlənilən davranışları müəyyən edən və istənməyən hadisələrdən qaçınmağa kömək edən sistemlərdir. Onlar, müxtəlif tərəflərin təcrübələrini birləşdirərək formalaşır və qanuni olaraq istehsal və xidmət proseslərində tətbiq olunur. Peşə təhsilində standartların bilinməsi və tətbiqi etik davranışın təmin edilməsi üçün vacibdir.

Sosial Normalar: Sosial normalar, bir qrup daxilində fərdlərin münasibətlərini tənzimləyən və davranışlarını istiqamətləndirən qaydalardır. Normaların xüsusiyyətləri bunlardır:

1. Qrup üzvlərinin çoxu tərəfindən qəbul edilir.
2. Qrup həyatının vacib bir hissəsini əhatə edir.
3. Üzvlərin davranışlarına yönəlmişdir.
4. Normalar qrup üzvlərinin statusuna bağlı olaraq dəyişir.
5. Normalara riayət etməklə mükafat və cəzalar mövcuddur.

Normaların Məqsədləri: Sosial normaların məqsədləri qrupun əsas dəyərlərini əks etdirmək, üzvlərin davranışlarını proqnozlaşdırmaq, problemli vəziyyətlərin qarşısını almaq və qrupun varlığını qorumaqdır. Normalar, qrupun işini asanlaşdırır və üzvlərin yoldan çıxmasını önləyərək qrupun davamlılığını təmin edir.

14) Etiket və etika arasında əlaqənin yaranmasından bəhs edin. Etiketlərin növlərini vurğulayın.

Etiketin yaranması məsələsi ilə bağlı bir neçə yanaşma mövcuddur. Bəzi tədqiqatçılar etiketin **İngiltərə** və **Fransada** yaranaraq bu ölkələri "etiketin klassik ölkələri" olaraq təsnif edirlər. Lakin digər alimlər bu fikirlə razılaşmır və göstərirlər ki, XV əsrdə bu ölkələrdə kobud adətlər və güc əsasında idarəetmə mövcud idi, buna görə də o dövrün

Avropasında nəcib davranış qaydaları tətbiq edilən ölkələrdən danışmaq çətindir. Yalnız **İtaliya** bu sahədə istisna təşkil edirdi. XIV əsrdən İtaliyada adətlərin nəcibləşdirilməsi prosesi başladı və Avropanın digər ölkələrinə nisbətən burada yeni dövrün adətləri tez formalaşdı. İtaliyada yüksək savadlılıq və nəcib həyat tərzi axtarışı ön planda idi.

Etiketin müxtəlif növləri vardır və hər biri müəyyən sosial və peşə sahələrində davranış qaydalarını tənzimləyir. Bəzi etiket növləri bunlardır:

- **Danışıq və nitq etikası** – Ünsiyyətdə düzgün davranış qaydaları.
- **Süfrə mədəniyyəti və etiket** – Yemək masasında davranış qaydaları.
- **Jurnalistlərin davranış mədəniyyəti** – Kütləvi informasiya vasitələrinin etikası.
- **Pedaqoji etika** – Müəllimlərin, valideynlərin, şagirdlərin və tələbələrin etik davranış qaydaları.
- **Hüquq və mühafizə orqanlarının etik qaydaları** – Polis, prokurorluq, hərbçilərin davranış etikası.
- **Fövqəladə Hallar Nazirliyi əməkdaşlarının etik davranış qaydaları** – FHN əməkdaşlarının peşə etikası.
- **Dövlət qulluqçularının etiket qaydaları** – Dövlət işçilərinin rəsmi davranış qaydaları.
- **Alimlərin və yaradıcı şəxsiyyətlərin etik kodeksi** – Alimlər və yaradıcı şəxslər üçün etik davranış qaydaları.
- **Həkimlərin etik kodeksi** – Tibbi etik və peşə davranışı.
- **Biznesmenlərin davranış mədəniyyəti** – İş adamlarının etik davranış qaydaları.
- **Diplomatların etiket və davranış qaydaları** – Diplomatik mühitdə davranış etikası, həm rəsmi, həm qeyri-rəsmi.
- **Müxtəlif peşə sahiblərinin etik kodeksləri** – Müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən peşəkarların etik qaydaları.

Bu qaydalar, müəyyən bir mühitdə sosial harmoniya və qarşılıqlı hörmətin təmin olunmasına kömək edir.

15) Etik sistemlərdə prinsipləri nümunə göstərməklə müqayisə edin.

Ümumiyyətlə etik prinsiplərin inkişafına əsaslanan yanaşmalar bərabərlik prinsipi, insan hüquqları prinsipi, utilitarizm(faydacılıq) və fərdilik prinsipidir.
Ədalət prinsipi: Bütün qərarların tutarlılığına, qərəzsizliyinə və həqiqiliyinə diqqət yetirir. İnsan hüquqları prinsipi: fərdlərin varlığına, bütövlüyünə və əsas insan hüquqlarına əsaslanır.

Faydalılıq prinsipi: Hər kəs üçün ən yaxşı qərarın verilməsini(hər kəs üçün ən yaxşı qərarı təşviq edir) müdafiə edir. Faydalılıq prinsipi - gözlənilən nəticələrin etikası ilə daha çox əlaqəlidir.
Fərdilik prinsipi: Fərdlərin əsas məqsədinin uzun müddətə şəxsi qazanclarını artırmaq olduğunu vurğulayır. Başqa sözlə desək, fərdilik prinsipi etik sistemlərin etik davranışı şərh etdiyi və inkişaf etdirdiyi prinsipləri nəzərdən keçirdikdə, "Fərdlərin əsas məqsədinin uzun müddətə şəxsi qazanclarını artırmaq olduğunu vurğulayır".

16) Sosial işçinin fəzilət etikasında rolunu açıqlayın.

Fəzilət etikasına görə, sosial işçi bir peşə üzvü deyil, bir fərd olaraq yaxşı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. Sosial işçinin etik davranışı, rasional (məntiq və məqsədəuyğun) şəkildə qiymətləndirilir. Fəzilət əxlaqı, bir insanın xarakter xüsusiyyətlərini prinsiplərlə müqayisə edərək davranışını müəyyən edir. Bir insan bir hərəkəti yalnız prinsiplərə uyğun etdiyi üçün etik davranmır; əgər bu hərəkət onun xarakterinə uyğun deyilsə, bu, fəzilət və ya xarakterin bir hissəsi olaraq görülmür. Fəzilət, təkrarlanan davranışlarla inkişaf edən bir xüsusiyyətdir.

17) Sosial iş praktikasında fəzilətli davranmağın prinsiplərə uyğunluğunun əsas məqsədini açıqlayın.

Fəzilətli davranmaq prinsiplərə uyğun hərəkət etmək deməkdir: Fəzilət əxlaqi kamillik, doğruluq, dürüstlük kimi tərif edilə bilər. Kanta görə yaxşı yaşamağın yeganə yolu prinsiplərə uyğun hərəkət etməkdir. Yalnız xarici şərtlər tərəfindən idarə olunan fürsətçi, mənfəət gətirən fərdlər fəzilətli sayılmır. Bir insanın mədəni, onu əhatə edən gerçəkliyi, özünün də aid olduğu və etalon kimi götürdüyü etnik birliyin mövqeyindən qiymətləndirməsi və qavraması(etnosentrizm),fəzilətli sayılması üçün əxlaqi prinsipləri özündə cəmləşdirməli və əməllərində rəhbər tutmalıdır.

18) Aristotelin Fəzilət Hesabatını misallar üzərindən izah edin.

Aristotelin *Nicomachean Etikası* fəzilət etikası sahəsində əsas əsərlərdən biridir. O, fəziləti (*arete*) bir şeyin funksiyasını və məqsədini yerinə yetirməsinə imkan verən mükəmməllik kimi izah edir. Məsələn, yarış atının fəziləti sürətli olması, bıçağın fəziləti isə iti olmasıdır. İnsanlar da müxtəlif rollara uyğun fəzilətlərə malik olmalıdırlar: mühasib dəqiq, əsgər isə cəsarətli olmalıdır. Bununla yanaşı, insanı digər canlılardan fərqləndirən əsas xüsusiyyət rasional düşünmə qabiliyyətidir. Bu qabiliyyətin tam istifadə edildiyi həyat – dostluq, vətəndaş iştirakı, estetik zövq və intellektual araşdırmalarla zəngin bir həyatdır.

Aristotelə görə, hər əxlaqi fəzilət iki həddin – ifrat və çatışmazlığın – arasında yerləşir. O, bunu "qızıl orta" prinsipi adlandırır. Məsələn:

- Çox az cəsarət – qorxaqlıq, çox cəsarət – ehtiyatsızlıq;
- Çox az səxavət – xəsislik, çox səxavət – israfçılıq.

Lakin bu "orta" məqam sadəcə riyazi yarım nöqtə deyil, hər vəziyyətə uyğun gələn ən doğru davranışdır. Aristotel hesab edir ki, bir fəzilət yalnız müdrik şəkildə istifadə edildikdə həqiqətən faydalıdır.

19) Fəzilət əxlaqının üstünlüklərini izah edin.Fəzilət etikasına Etirazlar haqqında məlumat verin.

Fəzilət Etikasının Üstünlükləri və Tənqidləri

Üstünlükləri:

1. **Geniş baxış bucağı:** Fəzilət etikası yalnız doğru və yanlış hərəkətləri deyil, insanın rifahını və çiçəklənməsini də nəzərə alır.
2. **Qayda sərtliyindən qaçınma:** Kanta görə, yalan danışmaq həmişə yanlışdır, lakin fəzilət etikası vəziyyətə uyğun ən doğru seçimi etməyə imkan verir.
3. **Daxili xüsusiyyətlərə önəm vermə:** İnsan təkcə düzgün davranmamalı, həm də bu davranışı xarakterinin bir hissəsi olaraq etməlidir.
4. **Yeni yanaşmalara yol açır:** Feminist mütəfəkkirlər fəzilət etikasının şəxsiyyətlərarası münasibətləri önə çıxarmasını əhəmiyyətli hesab edirlər.

Tənqidlər:

- **Şəxsi rifahla bağlılığı:** "Məni xoşbəxt edəcək nədir?" sualı mənəvi deyil, şəxsi maraqla bağlı ola bilər.
- **Aydın qaydalar vermir:** Digər etik nəzəriyyələr konkret rəhbərlik təqdim etdiyi halda, fəzilət etikası sadəcə “fəzilətli insan kimi davran” deyir.
- **Şəxsi xarakterin təsadüfilik daşıması:** İnsanların xarakteri genetik və sosial amillərdən asılı olduğuna görə, onları əxlaqi olaraq tərifləmək və ya günahlandırmaq ədalətli olmaya bilər.

20) Müasir dövrdə insanların yüksək qiymətləndirdiyi və keyfiyyətli həyat üçün əhəmiyyətli hesab edilən bir çox fəzilətlərin siyahısını və onların mənasını açıqlayın.

Altruizm – Xeyirxahlıq

- **Azadlıq – Məsuliyyətlilik**
- **Azad iradə – Seçim imkanı**
- **Aza qane olmaq – Minnətdarlıq**
- **Bağışlaya bilmək – Müdriklik**
- **Başa düşmə qabiliyyəti – Empatiya**
- **Birlik – Həmrəylik**
- **Bütövlük – Dürüstlük**
- **Cəsarət – Qətiyyətlilik**
- **Çeviklik – Uyğunlaşma qabiliyyəti**
- **Dəyanət – Özünə inam**
- **İntizam – Özünə hörmət**
- **Doğruçuluq – Ədalət**
- **Dözümlülük – Səbir**
- **Düzlük – Vicdanlılıq**
- **Empatiya – Rəhimlilik**
- **Entuziazm (şövq) – İlham**
- **Etibarlılıq – Sədaqət**
- **Etiqad – İnam**
- **Ədalət – Doğruluq**
- **Ədəblilik – Nəzakət**
- **Əliaçıqlıq – Səxavət**
- **Fantaziya – Yaradıcılıq qabiliyyəti**
- **Gözüaçıqlıq – Təcrübəlilik**
- **Həssaslıq – Zəriflik**
- **Hörmətcillik – İtaətkarlıq**
- **İdealizm – Saflıq**
- **İnadkarlıq – Qətiyyət**
- **İntuisiya – Tolerantlıq**

- **İsmətlilik – Təmizlik**
- **Kamillik – Özünüinkişaf**
- **Kəşf etmə qabiliyyəti – Tədqiqatçılıq**
- **Kömək etmək qabiliyyəti – Xeyriyyəçilik**
- **Kritik düşünmə – Analitik qabiliyyət**
- **İlqar (sözündə durmaq) – Etibarlılıq**
- **Maraq – Öyrənməyə həvəs**
- **Məqsədyönlülük – İradə**
- **Zəhmətkeşlik – Səbir və çalışqanlıq**
-

21) Kantın etik fəlsəfəsindən bəhs edin.Kantın irəli sürdüyü etik prinsiplərin izahını verin. Kantın etik fəlsəfəsi və faydacı fəlsəfə (utilitarizm) müasir etikanın formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Postmodern dövrdə isə insan ağlına və məntiqinə olan inam yerini şübhəyə, nisbi yanaşmalara və subyektiv təcrübələrə vermişdir. Bu dövrdə fərdi duyğulara və təcrübələrə əsaslanan etik yanaşmalar – məsələn, fəzilət etikası və qayğı etikası – ön plana çıxmışdır (Hugman, 2005: 5, 9).

İnsana hörmət prinsipi – yəni insanı sadəcə məqsədlərimizə çatmaq üçün bir vasitə kimi deyil, öz məqsəd və istəkləri olan bir varlıq kimi qəbul etmək – Kantın "qeyd-şərtsiz mütləq əmr" (categorical imperative) anlayışına əsaslanır. Bu prinsip sosial xidmət peşəsinin əsas dəyərlərindən biridir. Kant (2001: 25) hesab edir ki, hər bir insan təkcə bir fərd olsa belə, mahiyyətcə hörmət olunmalıdır. İnsan rasional düşünə və müstəqil qərar verə bilən bir varlıqdır.

Kantın etikası modernizmin əsas ideyalarını əks etdirir – yəni onun nəzəriyyəsi ümumi qaydalara və rasionallığa əsaslanır. Kant üçün əxlaqi davranış yalnız düzgün hərəkət etməkdən ibarət deyil; bu davranış düzgün niyyət və motivasiya ilə edilməlidir. Onun prinsipləri tibb, psixologiya, sosial iş və həmşirəlik kimi peşələrdə əxlaqi əsas kimi qəbul olunmuşdur.

Kantın etik fəlsəfəsinin əsas prinsipləri bunlardır:

- Fəzilətli davranmaq – prinsiplərə uyğun hərəkət etməkdir.
- Əxlaqi prinsiplər təcrübəyə deyil, ağıl vasitəsilə əldə olunan biliklərə (a priori) əsaslanır.
- Bu əsas prinsiplər bütün insanlar üçün keçərlidir və onlara bələdçi olmalıdır.

- Həyatın son məqsədi ləzzətlə dolu bir həyat deyil, fəzilətlə dolu bir həyatdır.

22) Rousseau-nın etik anlayışında hansı məsələlər nəzərdə tutulur? Rousseau-nın etik anlayışının əsas hissələrinə nələr aiddır?
Rousseau-nın etik anlayışının əsas hissələrinə aşağıdakılar aiddır: - cəmiyyətin bütün üzvləri ümumi hakimiyyətin nəzarəti altında hərəkət etməlidirlər. - kollektiv bir bütövlüyə daxil olmaq üçün cəmiyyətdəki hər bir şəxs müəyyən dərəcədə azadlıqdan imtina etməlidir - cəmiyyətin qorunması və dəstəyi sayəsində bütün fərdlər əhəmiyyətli dərəcədə azadlıqlar əldə edirlər. -cəmiyyətdəki bütün fərdlər cəmiyyətin ayrılmaz hissəsidir.

23) Müasir etikanın vacib yanaşması olan utilitarizmin əsasları kimin tərəfindən qoyulmuşdu? Faydalı yanaşmada faydanın necə qiymətləndirilməsi və prioritetləri haqqında izah verin.
Müasir etikanın digər önəmli yanaşmalarından biri də **faydacılıq** (utilitarizm)dır. Bu nəzəriyyənin əsasları əvvəlcə **Jeremy Bentham** (1781, 1970), sonra isə **John Stuart Mill** (1861, 1910) tərəfindən qoyulmuşdur. Faydacılıq qaydalardan və vəzifələrdən çox, bir hərəkətin **nəticələrinə** diqqət yetirir.

Bu yanaşma, məsələn, insanları zorakılıqdan və dağıdıcı hərəkətlərdən uzaq durmağa təşviq etməyə çalışır (Hugman, 2005: 6).

Faydacılıqda əsas məqsəd faydanın artırılmasıdır, lakin bu faydanın necə ölçülməsi və kim üçün prioritet sayılması məsələsi bəzən mübahisəli olur. Bu səbəblə, utilitarizm sabit və dəyişməz etik qaydalar sistemi deyil; əksinə, **ən çox fayda gətirən variantı seçmək** üzərində qurulmuş bir yanaşmadır.

Bəzən bir fərdin və ya müştərinin ən yüksək faydanı əldə etməsi üçün cəmiyyətin ümumi etik normalarından kənara çıxmaq lazım gələ bilər. Yəni, doğru olan sadəcə qaydalara tabe olmaq deyil, **ən yaxşı nəticəyə səbəb olan davranışı seçməkdir** (Banks, 2001: 31–32).

Bu baxımdan, utilitarizm sosial işçilərə **çevik və yaradıcı düşünmə imkanı** verir. Eyni zamanda, bu yanaşma onlardan hər vəziyyətdə **müsbət və mənfi nəticələri birlikdə qiymətləndirməyi** tələb edir.

Lakin bu, sosial işçilərin **etika qarşısında ciddi məsuliyyət** daşımasına və bəzən **etik dilemmlərlə** qarşılaşmasına da səbəb olur.

24)
Ənənəvi fəlsəfədə **duyğular etibarsız və məntiqsiz hesab olunduğu üçün** etik fəlsəfənin əsasına qoyulmamışdır. **Klassik Yunan fəlsəfəsindən müasir dövrə qədər** ağıl etik qərarların əsas meyarı sayılmışdır (Hugman, 2005: 8).

Lakin **Hume, Rousseau, Schopenhauer və Nietzsche** kimi filosoflar **son iki əsrdə rasionalizmə qarşı çıxaraq duyğuların önəmini vurğulamışlar**. Onların fikrincə, **etikada duyğu və ağıl bir-birini tamamlamalıdır** (Hugman, 2005: 9).

Bu yanaşmaya əsasən, **pozitiv duyğular** – məsələn, sevgi, inam, ümid və mərhəmət – **sosial işçilərin düzgün qərarlar qəbul etməsində mühüm rol oynayır** (Tallon, 1997: 17-152, Hugman, 2005: 50). Çünki təkcə məntiqə əsaslanan yanaşma insan münasibətlərində soyuqluğa və qeyri-insani davranışlara səbəb ola bilər.

Nussbaum (2001: 35-37, Hugman, 2005: 53) mərhəmətin vacibliyini vurğulayır və bildirir ki, **insanların uyğun qərarlar verməsinə mane olan utanc, qısqanclıq və nifrət kimi mənfi duyğularla işləmək lazımdır**. O, həmçinin utanc və iyrəncliyin bir-biri ilə əlaqəli olduğunu və bunların **zəiflik, həssaslıq və ölüm qorxusu ilə bağlı olduğunu** bildirir.

Bu səbəbdən, **mənfi duyğuların təsirlərini azaltmaq və müsbət duyğuları gücləndirmək üçün emosional təlim sosial işçilər üçün vacib sayılır**. Beauchamp və Childress isə (Banks, 2001: 2) yalnız **ağla əsaslanan etik yanaşmaları tənqid edirlər** və duyğuların etik qərarlarda nəzərə alınmasını müdafiə edirlər.

25) Müştərilərin sosial işçilərə könüllü müraciəti əsasında effektiv mikro səviyyəli təcrübə üçün yaradılmış etik prinsiplər hansılardır? müqayisə edin.

Sosial işçilərin müştərilərlə effektiv işləməsi üçün aşağıdakı əsas **etik prinsiplər** mövcuddur:

1. Fərdiləşdirmə

Hər bir insan bənzərsizdir və fərdi yanaşma tələb edir. Problemlər ümumiləşdirilməməli, hər şəxs öz vəziyyəti və ehtiyaclarına uyğun qiymətləndirilməlidir.

2. Hisslərin ifadəsi

Müştərilər **öz duyğularını açıq şəkildə ifadə edə bilməlidirlər**. Sosial işçi onları **mühakimə etmədən dinləməli və dəstək verməlidir**. Lakin duyğuların idarəsiz ifadəsi mənfi təsir yarada bilər, buna görə də duyğuların **mənalı şəkildə yönləndirilməsi vacibdir**.

3. Nəzarət olunan emosional iştirak

Sosial işçi müştərinin **hisslərini anlamağa çalışmalı və uyğun reaksiya verməlidir**. Duyğuların tamamilə yox sayılması düzgün deyil, amma sosial işçi öz hisslərinə qapılmamalıdır.

4. Qəbul etmə

Hər müştəri **güclü və zəif cəhətləri ilə birlikdə insan kimi qəbul edilməlidir**. Lakin bu, onun **bütün düşüncə və davranışlarının təsdiqlənməsi demək deyil**.

5. Qərəzsiz münasibət

Sosial işçi insanları **fərdi xüsusiyyətlərinə görə deyil, davranışlarına görə qiymətləndirməlidir**. Qərəz və damğalamaq düzgün deyil.

6. Müstəqil qərarvermə

Müştəri **öz qərarlarını verməkdə azad olmalıdır**. Sosial işçi ona **məlumat verməli, alternativ həll yolları təqdim etməli və qərarların nəticələrini izah etməlidir**. Lakin zorakılıq və sui-istifadə hallarında sosial işçi müdaxilə etməlidir.

7. Məxfilik

Müştərinin şəxsi məlumatları **məxfi saxlanılmalıdır**. Məlumatlar yalnız müştərinin icazəsi ilə və ya qanuni zərurət olduqda paylaşılmalıdır.

26) Sosial iş etikasından faydalanan üç əsas ənənəvi nəzəriyyədən bəhs edin.

Sosial İş Etikasının Üç Əsas Nəzəriyyəsi

Sosial iş etikası üç əsas ənənəvi nəzəriyyəyə əsaslanır:

1. **Kant Etikası (Deontologiya)** – Əsasən qaydalara və vəzifələrə əsaslanır.
2. **Utilitarizm (Faydalılıq Etikası)** – Ən çox insana ən çox fayda gətirən davranışı əsas tutur.
3. **Fəzilət Etikası** – İnsan xarakterinə və mənəvi keyfiyyətlərə diqqət yetirir.

Prinsipə Əsaslanan Etika

Etika fərqli prinsiplərə əsaslana bilər:

- **Kantian prinsipləri** – İnsanlara hörmət, öz qərarlarını vermə azadlığı və məxfiliyin qorunması.
- **Faydalı prinsiplər** – Cəmiyyətin rifahını artırmaq və ədalətli bölüşdürmək.

Kant Etikası (Deontologiya)

- **Alman filosofu Immanuel Kantın fikirlərinə əsaslanır.**
- Əsas ideya budur: **Əxlaq qaydaları universal və dəyişməz olmalıdır.**
- İnsan hərəkətləri **yalnız nəticələrinə görə yox, niyyətlərinə görə dəyərləndirilməlidir.**

Kantın Əsas Fikirləri

✓ Hər kəsə hörmət edilməlidir, çünki insanın dəyəri var.

✓ Əxlaq qaydaları universal olmalıdır – bir şey səhvdirsə, həmişə səhvdir.

✓ Yalan danışmaq, aldatmaq, oğurluq və manipulyasiya həmişə yanlışdır.

✓ Bir insanın yaxşı niyyəti varsa, hərəkətinin nəticəsi önəmli deyil.

✓ İnsanlar yalnız öz səyləri ilə mükəmməlliyə çata bilərlər, başqası bunu onlar üçün edə bilməz.

Qısacası, Kant etikası deyir ki, **doğru olanı etmək üçün qaydalara və vəzifələrə riayət etməliyik, hətta bu bizə fayda verməsə belə.**

27) Fəzilət etikasında Peşəkar həyatda üç etik elementi vurğulayın. Bu elementlərin ayrı ayrılıqda izahını verin.

Fəzilət Etikasında Peşəkar Həyatda Üç Əsas Etik Element:

1. Bağlılıq
Bu, peşəkar kimi fəaliyyət göstərən şəxslərin müxtəlif dəyərlərə (şəxsi, siyasi, peşəkar və sosial) sadiqliyinə diqqət yetirmək deməkdir. Yəni insanlar sadəcə qaydalara görə yox, daxildən gələn motivasiya ilə – məsələn, işə qarşı ehtirasla və ya şəxsi prinsiplərlə – işləyirlər. Bu yanaşma onların işə necə yanaşdıqlarını da müəyyənləşdirir.

2. Xarakter
Burada əsas fikir odur ki, təkcə birinin davranışlarına deyil, onun kim olduğuna – yəni xarakterinə, əxlaqi keyfiyyətlərinə (mərhəmət, cəsarət, dürüstlük və s.) də diqqət yetirilməlidir. Vacib suallar budur:
– "Mən necə yaşamalıyam?",
– "Mən necə bir insan olmalıyam?",
– "Mən necə mərhəmətli, cəsarətli və peşəkar biri ola bilərəm?"
Bu suallar insanın daxili formalaşmasını və əslində necə biri olduğunu araşdırır.

3. Kontekst (bağlam)
Bu hissədə vurğulanır ki, peşəkarlar hər zaman müəyyən bir kontekstdə – yəni konkret bir siyasət, qanun, iş yeri və təşkilat mühitində – işləyirlər. Bu şərait onların qərarlarına və davranışlarına təsir edir. Buna görə də peşəkarlar yalnız qaydalara baxmamalı, həm də bu şəraitdə əxlaqi yanaşma, empati və məsuliyyət hissini nəzərə almalıdırlar. Bu yanaşma insanı tək bir fərd kimi yox, münasibət və məsuliyyət şəbəkəsinin bir parçası kimi görməyi tələb edir.

28) Deontoloji mənəvi sistemlər və Mənəvi Vəzifənin Motivasiyasından bəhs edin.Mənəvi Vəzifənin Motivasiyasından əhəmiyyətini əsaslandırın.

Deontoloji Mənəvi Sistemlər

Deontoloji mənəvi sistemlər insanın müəyyən mənəvi qaydalara və ya vəzifələrə ciddi şəkildə əməl etməsini tələb edir.
Başqa sözlə, düzgün mənəvi qərar vermək üçün nə kimi mənəvi vəzifələrimiz olduğunu və bu vəzifələri hansı qaydaların tənzimlədiyini bilməliyik.

Əgər biz bu vəzifələrə qarşı çıxırıqsa və onlara əməl etmiriksə, demək, əxlaqsız davranmış oluruq.

Adətən deontoloji sistemlərdə bu vəzifə və qaydalar Tanrı (Allah) tərəfindən müəyyən olunur.
Bu səbəbdən, bu sistemə görə mənəviyyatlı olmaq – Allaha itaət etmək deməkdir.

Mənəvi Vəzifənin Motivasiya Tərəfi

Deontoloji mənəvi sistemlər təkcə düzgün davranmaqdan yox, həm də niyə belə davrandığımızdan danışır.
Yəni, düzgün qaydalara əməl etmək bəzən kifayət etmir – bunu doğru niyyətlə etmək də vacibdir.

Bu da o deməkdir ki, bəzən biri düzgün bir şey etsə də, niyyəti yanlış olduğu üçün yenə də əxlaqsız sayıla bilər.
Məsələn, biri dürüstlük prinsipinə təsadüfən əməl edə bilər, amma əgər bunu istəmədən, sadəcə təsadüfən edibsə – bu əxlaqi sayılmır.

Amma unutmaq olmaz ki, təkcə motivasiya (niyyət) də bir davranışın mənəvi baxımdan düzgün olduğunu sübut etmək üçün kifayət deyil.
Yəni, bir insanın "bu mənim borcumdur" deyə düşünməsi də yetərli sayılmır.

Deontoloji sistemlərdə vəzifələr və öhdəliklər obyektiv (hamı üçün eyni) və dəyişməz sayılır – bu səbəbdən şəxsi hisslərə (subyektivliyə) yer verilmir.
Bu sistemlər adətən subyektiv və nisbi (relativ) yanaşmalara qarşı çıxır və bu cür yanaşmaları tənqid edir.

29) Faydalı etik və ya nəzərdə tutulan nəticə etikası, bir hərəkətin doğruluğunu və səhvliyini, ən çox insan üçün zərərli nəticələrdən daha çox fayda və ya daha az faydalı nəticə verdiyinə görə qiymətləndirir. -Faydalılığa görə, yalan danışmaq yaxşı bir nəticəyə gəlirsə (məsələn, həyatı xilas etmək və ya xoşbəxtlik vermək), yalan danışmaq mənəvi cəhətdən doğru ola bilər (Banks, 2012) -Bentham və Millin etik anlayışının əsas prinsipi fərdlərin davranışının xoşbəxtlik və zövqü maksimuma çatdırmaq məqsədi daşımasıdır. -"İnsanlar bədbəxtlikdən çəkinmək və xoşbəxtlik

arzulamaq üçün təbii zövq və ağrı (və ya xoşbəxtlik və bədbəxtlik) qabiliyyətinə sahibdirlər. -Ən yüksək əxlaqi prinsip xoşbəxtliyi maksimum dərəcədə artırmaqdır. Ən çox insanın ən böyük zövqə (ya da xoşbəxtliyə) sahib olduğu bir dünya yaradın. " Sosial işdə faydalı etik məqsəd təməl etik prinsipə əsaslanan əhatəli bir etik nəzəriyyə inkişaf etdirməkdirsə, bu Kantian və Faydalı Etik Düşüncə Məktəbləri açıq şəkildə qarşı çıxır.Bununla birlikdə gündəlik həyatda və peşənin tətbiqində fərdi üstünlük və hüquqlara hörmət göstərməyi təşviq edən ölkələr, fərdlər və cəmiyyət üçün yaxşı nəticələr verən ölkələr qədər vacibdir (Banklar, 2012). Sosial işdə faydalı etik. Faydalılıq (ən böyük xeyri təşviq etmək) və ədalətlilik (malların paylanması) prinsipləridir. Cəmiyyətdə rifahı və ədaləti təbliğ etməyə diqqət yetirin ifadəsi sosial iş təcrübəsində istifadə edilə bilən faydalı etik prinsiplərdən biridir. Cəmiyyətdə rifah və ədalətin təbliğinə diqqət yetirin: -Sosial işçilər yalnız istifadəçilərin öz müqəddəratını təyin etməyi təşviq etmək üçün çalışan muxtar mütəxəssislər deyillər. -Qeyri-hökumət təşkilatlarında da işləyin - ictimai rifahı və cəmiyyətin rifahını təşviq etmək deməkdir.

30) Deontoloji etik sistemlərin əsas suallar hansılardır? Nümunə göstərməklə izah verin.

Deontoloji etik sistemlərin xahiş etdiyi əsas suallar: Mənəvi vəzifəm nədir? Mənəvi əvəzlərim nədir? Başqa bir əxlaqi vəzifəni necə çəkə bilərəm? Deontoloji etikasının növləri Deontoloji etik nəzəriyyələrin bəzi nümunələri bunlardır: İlahi əmr - Deontoloji mənəvi nəzəriyyələrin ən yaygın formaları, bir tanrıdan olan mənəvi öhdəliklərini əldə edənlərdir. Məsələn, bir çox xristianların fikrincə, Allahın yaratdığı qaydalar və vəzifələrlə razılaşdıqda, hərəkət əxlaqi cəhətdən düzgündür. Tapşırıq,missiya,vəzifəGörev nəzəriyyələri (kuramları) - Bir öhdəlik və öhdəliklərin bəzi siyahısına uyğun olduğu təqdirdə, əxlaqi hərəkətdir. Hüquq nəzəriyyələri - Bütün insanlara (ya da ən azı, bütün üzvlərinə) hüquqlarını layiqincə hörmət etsək, bir əxlaqi hərəkətdir. Bəzən bəziləri Libertarianizm deyirlər ki, insanların hərəkətləri başqalarının hüquqlarına zidd olmadıqları müddətcə insanlar istənilən şeyi etməyə qanuni şəkildə azad olmalıdırlar. Müqavilətçilik - Rational əxlaqi agentlərin qarşılıqlı fayda üçün sosial əlaqələrə (müqavilə) daxil olmağına riayət etməyə razılıq verəcəyi qaydalara uyğun olduqda bir əxlaqi hərəkətdir. Bu da bəzən Müqaviləçilik deyilir. Monistik Deontoloji - Bütün digər yardımçı prinsipləri rəhbər tutan bəzi tək deontoloji prinsipi ilə razılaşarsa, əxlaqi hərəkətdir

31) Peşə etikasının praktiki fəaliyyət kimi izahını verin.“Sosial iş peşəsinin etik prinsipləri və vəzifələri" sənədindəki məsələləri sadalayın.

Peşə etikası "işgüzar münasibət qurduqları insanlara qarşı bir vəzifə yerinə yetirən şəxslərin davranışlarını tənzimləyən və davranışlarının etik çərçivədə necə

olmasına rəhbərlik edən qaydalar və prinsiplər məcmusu" olaraq təyin edilir. Peşə etikasının ən vacib cəhətlərindən biri, harada olmağınızdan asılı olmayaraq eyni peşə sahiblərinin bu davranış qaydalarına uyğun hərəkət etmələridir. İnsanlarla münasibətlər peşə etikasının əsasını təşkil edir. Peşə etikası, eyni peşə üzvlərindən bir-biri ilə münasibətlərdə müəyyən davranış qaydalarına riayət etmələrini tələb edir. Sosial iş peşəsinin etik prinsipləri və vəzifələri" sənədindəki məsələlər bunlardır:

a) Müştərilərə qarşı etik məsuliyyətlər
b) Həmkarlarına qarşı etik məsuliyyətlər
c) Tətbiq mühitində etik məsuliyyətlər
d) Peşə baxımından etik məsuliyyətlər

32) Peşə etikasının mahiyyəti, xüsusiyyətləri və əhəmiyyətini açıqlayın.

Peşə etikası (Professional Ethics):
Müəyyən peşə qrupları öz peşə prinsiplərini yaradır və qoruyur. Bu prinsiplər:

- **Peşə üzvlərinə müəyyən qaydalar verərək onları bu qaydalara əməl etməyə məcbur etmək,**
- **Sərişləsiz və prinsipial olmayan şəxsləri peşədən kənarlaşdırmaqla fərdi meylləri məhdudlaşdırmaq,**
- **Xidmət içi rəqabəti tənzimləyərək xidmət ideallarını qorumağı hədəfləyir.**

Peşə etikası həm də əxlaqın bir uzantısı kimi qiymətləndirilir. Filosoflar və akademiklər üçün peşə etikası, insanın birgəyaşayışını təşviq etmək məqsədilə insan davranışlarını sifariş edib standartlaşdırmaq ehtiyacından irəli gəlir. Məsələn, tibbi etika səhiyyə mütəxəssislərinin xəstələrə optimal və etibarlı xidmət göstərməsini təmin edir.

Peşə etikası vacibdir, çünki:

- **Hər bir peşənin müəyyən qaydalara əsaslanaraq təşkil olunmasına imkan verir;**
- **Bu standartlar məhsuldarlığı dəstəkləyir və peşəkarlar arasında mükəmməlliyi artırır;**
- **Peşə həyatı nizamsız olsaydı və ya qanuna tabe olmasaydı, mütəxəssisin sosial inkişafa və öz böyüməsinə töhfə verməsi mümkün olmazdı.**

33) Peşə-etik metodlarının formalaşması, şərti olaraq qruplara bölünməsi və mərhələlərini izah edin.

Peşə-etik metodları şərti olaraq dörd qrupa bölünür:

- **Təlimə əsaslanan metodlar:**
- **Seminarlar, xüsusi kurslar, diskussiyalar və praktiki təlim vasitəsilə peşəkar bilik və bacarıqlar artırılır.**
- **Ailə institutunun rolu:**
- **Uşaqlıqdan düzgün tərbiyə və ailə tərbiyəsi peşə etikasının formalaşmasına təsir göstərir.**
- **Peşə kollektivləri vasitəsilə tərbiyə:**
- **Praktik təlim, nümunə əsasında tərbiyə, müəllim və şagird arasında humanist və demokratik münasibətlərin qurulması peşə etikasının inkişafına kömək edir.**
- **Mənəvi özünütərbiyə:**
- **Öz biliyini artırmaq və inadkarlıq kimi xüsusiyyətlər vasitəsilə şəxsi mənəvi inkişaf dəstəklənir.**
- **Peşə etikası peşə mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir və onun formalaşmasında nitq və təfəkkür mədəniyyəti böyük rol oynayır.**
- **Peşə etikası və mədəniyyətinin formalaşması üç etapda baş verir:**
- **I etap:**
  Öz peşəsinə marağın artması; laboratoriya məşğələləri, tanışlıq və oyun şəklində keçirilən fəaliyyətlər vasitəsilə əldə olunur.
- **II etap:**
  Şəxsiyyətin intellektual və yaradıcılıq fəallığının formalaşması; didaktik oyunlar və təlim-yaradıcı məsələlərin həlli prosesində inkişaf edir.
- **III etap:**
  Şagirdlərin ünsiyyət mədəniyyəti və peşəkarlıq fəallığının artması; istehsalat təcrübəsi və təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş davranış qaydaları vasitəsilə özünü göstərir.
-

34) Sosial iş peşəsində etik prinsipləri müqayisə edin.

Sosial işçinin peşə etikasının əsas prinsipləri:

- **Müştəri qarşısında məsuliyyət**
- **Peşə və həmkarlar qarşısında məsuliyyət**
- **Cəmiyyət qarşısında məsuliyyət**

Sosial işçinin şəxsi və mənəvi keyfiyyətləri:

- **Vəzifə hissi, xeyirxahlıq və ədalət duyğusu; öz və başqasının ləyaqətinə hörmət**
- **Tolerantlıq, nəzakət, ədəb və emosional sabitlik**
- **Özünə hörmət, şəxsi uyğunluq, istək səviyyəsi və sosial uyğunlaşma**
- **Mütəxəssis kimi müəyyən tədris bacarıqlarına malik olmaq**

Bu keyfiyyətlər sosial xidmətlərin mənfi nəticələrinin qarşısını almağa kömək edir.

Sosial işçi etiketinə aid məsələlər:

- **Ünsiyyət bacarıqları və beynəlxalq davranış normaları**
- **Sosial işçi ilə görüşərkən və özünü təqdim edərkən həmkarlar və müştərilər arasında davranış qaydaları**
- **Danışıq sənəti, telefon danışığı, yazışmalar və konfranslarda protokol tədbirlərinin riayət olunması**
- **Küncə, cəmiyyət, müştərinin ailəsi, iş yeri, ictimai nəqliyyat, ictimai birliklər, kilsələr və s. yerlərdə davranış normaları**

Sosial işin məqsədi və xüsusiyyəti:

- **Sosial iş fərdlərin şəxsi rifahını və cəmiyyətin ümumi rifahını artırmağa yönəlib**
- **Həll yolu tapılmayan problemləri və ətraf mühitin yaratdığı çətinlikləri nəzərə alır**
- **Hər bir fərdin insan kimi dəyərə sahib olduğunu və bu dəyərə hörmət edilməli olduğunu qəbul edir**
- **Sosial iş təcrübəsində fərdlərin üstünlüklərini və qərarlarını təyin etməyə, fərqliliklərinə və gizliliyinə hörmət etməyə, ehtiyaclarını ödəmək üçün sosial dəyişikliyə və sosial ədalətə nail olmağa kömək edir**

Əxlaqi məsələlər yalnız ağılla davranmaq və ya xoşbəxtliyi artırmaqla bağlı deyil, həm də necə insan olduğumuz və xarakterimizlə əlaqəlidir.
Bu ifadə, fəzilət etikasının əsas anlayışını əks etdirir.

35) Peşəkar etikanın prinsiplərini müqayisə edin.Onların əsas istiqamətlərini nümunə üzərindən izah edin.

Peşəkar Etik Qaydalar

İş həyatında davranışları istiqamətləndirən və idarə edən etik prinsip və standartların məcmusuna "peşə etikası" deyilir. Bu qaydalar müəyyən peşə qrupunun üzvlərinin fərdi meyllərini məhdudlaşdırır, onları müəyyən qaydalara tabe etməyə məcbur edir, sərişləsiz və prinsipial olmayanları peşədən kənarlaşdırır, peşəkar rəqabəti tənzimləyir və ideallarını qoruyur.

Peşəkar Etik Prinsiplər:

- **Dəqiqlik:**
  - **Doğruluq və etibarlılıq tələb olunur.**
  - **Dürüst və səmimi davranmaq, münasibətlərdə etibar atmosferinin yaranması üçün vacibdir.**
  - **Yalan danışmaq, qorxu və etibarsızlıq yaradır.**
  - **İş həyatında dürüst, ədalətli, bərabər və qərəzsiz olmaq peşə etikasının əsas prinsiplərindəndir.**
  - **Sosial işçi müştəriyə "Mənim işim sizə kömək etməkdir və yaşayış şəraitinizi yaxşılaşdırmaqdır" deməklə öhdəlik götürür.**
- **Qanuni Olmaq:**
  - **İş həyatında istehsal olunan malların və işçilərlə bağlı problemlərin həllində qanunlara riayət etmək vacibdir.**
  - **Dövlət qanunlarının yanında beynəlxalq təşkilatların (məsələn, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı və ISO) tənzimləmələri də əhəmiyyətlidir.**
  - **Menecerlər qanun pozuntularına qarşı sərt olmalıdırlar və rəhbərlik özbaşınalığı aradan qaldırmaq üçün yüksək səviyyəli menecerlərə xatırlatmalar verməlidir.**
- **Qabiliyyətlilik:**
  - **İş həyatında davamlı inkişaflar olur, buna görə də özünü yeniləmək və dəyişən şərtlərə uyğunlaşmaq lazımdır.**
  - **Peşə insanı "mütəxəssis", "səlahiyyətli şəxs" kimi tanıdır və buna görə yaxşı təhsil və bacarıqlar tələb olunur.**

    - **Bacarıq həm də məsuliyyət götürmək və təşəbbüs göstərmək deməkdir.**
- **Etibarlılıq:**
    - **Peşə fəaliyyətinin öz etik dəyərləri və prinsipləri var.**
    - **Mütəxəssislər bu dəyərlərə uyğun hərəkət etməlidirlər.**
    - **Peşə etikasının ümumi qaydaları:**
      • Yetərsiz və prinsipial olmayan üzvlərin buraxılması,
      • Peşəkar rəqabətin tənzimlənməsi,
      • Peşəkar idealların qorunması.
    - **Bu qaydalar peşə növünə və xidmət sahəsinə görə dəyişə bilər.**

Peşəkar Öhdəlik:

- **İşə diqqət yetirmək və ən yaxşı şəkildə yerinə yetirmək peşəyə sadiqlik deməkdir.**
- **Davamlı özünü inkişaf etdirmək və təhsil imkanlarından faydalanmaq vacibdir.**
- **Yalnız öz inkişafını deyil, həmkarların peşəkar inkişafını da dəstəkləmək lazımdır.**
- **Peşəyə sadiq olmaq dinc iş mühiti yaradır və səmərəliliyi artırır.**